

Etnografia a archeologia: inspiracje, przenikanie, dystans

Winiarek Martyna

Wstęp

Znaczenie analogii etnograficznych w badaniach archeologicznych było tematem poruszonym już wielokrotnie. Niebezpieczeństwa wynikające z mechanizmów jakimi posługują się archeolodzy nie zawsze są brane pod uwagę, co moim zdaniem może prowadzić do błędnych analiz i “łatwych” interpretacji. Etnografia odegrała dużą rolę w archeologii i jest chętnie wykorzystywana, jednak ta wspólna zależność bez większej analizy krytycznej może prowadzić do rozwiązań problemów, które powinny zostać nie rozwiązane. W niniejszym artykule przeanalizuję związek etnografii z archeologią, analizując dokładniej jak badania etnograficzne są wykorzystywane przez archeologów.

Archeologia

Archeologia to dosłownie “*nauka o rzeczach starożytnych*”, termin archeologia rozwinął się i rozrósł obejmując znacznie szerszy zestaw znaczeń poprzez powszechne użycie, w miarę jak sama dyscyplina rozwijała się i dojrzewała.”¹ Obecnie archeologia korzysta bardzo chętnie z innych dyscyplin poczynając od biologii, a kończąc na astronomii. Innymi słowy mówiąc, archeologia ma w zwyczaju pożyczać pomysły z innych dyscyplin. Wykorzystywane są metody i techniki zapożyczone z innych obszarów nauki. To wszystko prowadzi do szerszych interpretacji archeologicznych i jest zjawiskiem pozytywnym. Archeologia za podstawowe cele swojej dyscypliny stawia sobie: rejestrację, analizę i klasyfikację materiału archeologicznego.² Interpretacja wzorców ludzkich zachowań, które doprowadziły do powstania materiału archeologicznego oraz wyjaśnienie jego przyczyn.³

¹ Timothy Darvill, 2000, *The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*, Oxford University Press

² Timothy Darvill, 2000, *The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*, Oxford University Press

³ Timothy Darvill, 2000, *The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*, Oxford University Press

Etnografia

Etnografia posiada korzenie w socjologii i antropologii. Antropologia kulturowa dzieli się na etnologię zajmującą się porównywaniem kultury na podstawie świadectw etnograficznych oraz etnografię jako naukę bezpośrednio badającą żyjące społeczeństwa.⁴ Dosłownie rzecz ujmując etnografia to „*opisywanie ludów*.”⁵ Jednak pochodzenie etnografii ściśle związanej z antropologią zmieniło się na przestrzeni czasu. Dla większości antropologów z początków XX wieku etnografia polegała na życiu i przebywaniu wśród społeczności badanej. Tradycyjnie etnografia charakteryzowała się dogłębną obserwacją grup jednostek. Badania etnograficzne często angażowały antropologa mieszkającego przez dłuższy czas z izolowaną społecznością plemienną w celu zrozumienia ich kultury. Dziś etnografia jest powszechnym podejściem w różnych dziedzinach nauk społecznych, nie tylko w antropologii. Etnografia jest również metodą otwartą i elastyczną. Zamiast dążyć do zweryfikowania ogólnej teorii lub przetestowania hipotezy, ma na celu zaoferowanie bogatej narracji dotyczącej określonej kultury, umożliwiając zbadanie wielu różnych aspektów grupy i otoczenia. Etnografia przyczynia się do zrozumienia abstrakcyjnej kultury ludzkiej.⁶ Etnografowie często spędzają dużo czasu w miejscach, gdzie prowadzą swoje badania i nawiązują trwałe relacje z ludźmi, co później pozwana na opisową dokumentację i analizę współczesnej kultury. Badania etnograficzne dostarczają wiedzy lokalnej, która ściśle związana jest z badaczem, kontekstem, miejscem i czasem, w którym odbywa się badanie. W tym otoczeniu dokonuje się subiektywnego opisu badanego zjawiska.

Jednak warto zauważyć, że etnografia stała się narzędziem nauk społecznych⁷ i rozwinęła się w strategię badawczą. Będąc źródłem inspiracji dla badaczy, którzy czerpią z niej przede wszystkim podejście badawcze. Metody, które zostały opracowane do zrozumienia w jaki sposób ludzie doświadczają rzeczywistość i w jaki sposób ją kształtują są wartościową wiedzą nie tylko dla antropologów. Obserwacja uczestnicząca, prowadzenie wywiadów, angażowanie się w badania - wypracowane podejścia etnograficzne stanowią trzon inspiracyjny dla innych nauk.

⁴ C. Renfrew, P. Bahn, 2005, Archeologia. Teorie, metody, praktyka, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa

⁵ Alan Barnard, 2016, Antropologia. Zarys teorii i historii, Państwowy Instytut Wydawniczy

⁶ Alan Barnard, 2016, Antropologia. Zarys teorii i historii, Państwowy Instytut Wydawniczy

⁷ Loshini Naidoo, 2012, Ethnography: An Introduction to Definition and Method, University of Western Sydney, Sydney

Archeologia a etnografia

Archeologia od zawsze znajdowała się w nierównej relacji z antropologią.⁸ Asymetria wytworzona między tymi naukami mogła jednak mieć pozytywny skutek.⁹ Archeologia była zmuszona do zestawienia bezpośrednich obiektów w świetle historycznym czy społeczno-politycznym.¹⁰ Natomiast antropologia większą uwagę skupiała na materialnych obiektach, które dotąd były domeną archeologiczną.

Studia archeologiczne często znajdowały się w przeszłości w departamentach antropologii.¹¹ Zarówno archeologia jak i etnografia w gruncie rzeczy były naukami pomocniczymi historii.¹²

Etnografia jest świadoma wpływu kontekstów kulturowych jak i historycznych na interakcje społeczne. Pozwala to na dokładniejszą interpretację zjawisk.

“Archeologia jest czasem przeszłym antropologii kulturowej.”¹³ Odwracając kolejność antropologia kulturowa jest czasem przyszłym archeologii.

Archeologia jest świadoma tego, że badanie kultur jest ściśle związane ze strefą kulturową, która pełniej rozpoznana jest przez antropologię.¹⁴

⁸ Yannis Hamilakis, 2011, *Archaeological Ethnography: A Multitemporal Meeting Ground for Archaeology and Anthropology*, *Annual Review of Anthropology*, 2011, Vol. 40, pp. 399-414.

⁹ Yannis Hamilakis, 2011, *Archaeological Ethnography: A Multitemporal Meeting Ground for Archaeology and Anthropology*, *Annual Review of Anthropology*, 2011, Vol. 40, pp. 399-414.

¹⁰ Yannis Hamilakis, 2011, *Archaeological Ethnography: A Multitemporal Meeting Ground for Archaeology and Anthropology*, *Annual Review of Anthropology*, 2011, Vol. 40, pp. 399-414.

¹¹ M. Buchowski, H. Mamzer, A. Rozwadowski, A. Rosern-Zieliński, 2012, *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

¹² M. Buchowski, H. Mamzer, A. Rozwadowski, A. Rosern-Zieliński, 2012, *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

¹³ C. Renfrew, P. Bahn, 2002, *Archeologia. Teorie, metody, praktyka*, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa.

¹⁴ M. Buchowski, H. Mamzer, A. Rozwadowski, A. Rosern-Zieliński, 2012, *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

Tworzenie miejsc, zamieszkiwanie przestrzeni społecznych, tworzenie lokalnych i ponadnarodowych powiązań i sieci oraz przedstawianie wyobrażeń przestrzennych to procesy, które są bardzo istotne dla pracy archeologa.

Działania symboliczne, rytuały, percepcja przestrzeni, świata - te wszystkie aspekty życia ludzkiego w archeologii są "inspirowane" studiami antropologicznymi.¹⁵

Założenie, które musi przyjąć zarówno archeolog jak i antropolog, o tym że kultura badana jest inna jego własnej jest fundamentalne.¹⁶

Etnografia w archeologii

"Badania antropologiczne oferują zatem potencjalną bazę światów możliwych, które archeolog musi studiować, ale które są tylko zbiorem potencjalnych rozwiązań."¹⁷

Tworzone są różne nazwy, które mają na celu połączenie archeologii z etnografią na przykład: "archaeological ethnography", "ethnoritical archaeology", czy też "archaeological ethnography". Jak również sama etnoarcheologia wykorzystuje zarówno etnografię jak i archeologię. Praktyki etnoarcheologiczne spotkały się z krytyką, na podłożu etnicznym, politycznym czy też epistemicznym. Jednak samo użycie etnografii w praktykach archeologicznych miało ogromny potencjał transformacyjny dla obu dyscyplin.¹⁸

Badania prowadzone przez etnografów mogą być użytecznym punktem wyjścia dla archeologów.¹⁹

Badania etnograficzne mogą pomóc odpowiedzieć na pytania archeologiczne w sposób ogólny, jak i też szczegółowy.²⁰

¹⁵ M. Buchowski, H. Mamzer, A. Rozwadowski, A. Rosern-Zieliński, 2012, *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

¹⁶ M. Buchowski, H. Mamzer, A. Rozwadowski, A. Rosern-Zieliński, 2012, *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

¹⁷ M. Buchowski, H. Mamzer, A. Rozwadowski, A. Rosern-Zieliński, 2012, *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

¹⁸ Yannis Hamilakis, 2011, *Archaeological Ethnography: A Multitemporal Meeting Ground for Archaeology and Anthropology*, *Annual Review of Anthropology*, 2011, Vol. 40, pp. 399-414

¹⁹ C. Renfrew, P. Bahn, 2005, *Archeologia. Teorie, metody, praktyka*, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa

²⁰ C. Renfrew, P. Bahn, 2005, *Archeologia. Teorie, metody, praktyka*, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa

Archeologia w etnografii

Archeologia może posłużyć jako narzędzie dla antropologów jako baza wiedzy na temat trwania i transformacji systemów kulturowych w bardzo długich ciągach czasowych.²¹

Archeolodzy próbując zrozumieć przeszłość i dawne społeczności mogą posłużyć się wiedzą etnograficzną z której czerpali wiedzę tacy uczeni jak John Lubbock.²²

Zasady na jakich archeologia miałaby czerpać wiedzę z badań etnograficznych nie zostały określone. Co pozwala na swego rodzaju dowolność interpretacyjną, brak wykazywania ciągłości kulturowej i “błędnych faktów archeologicznych”.

Podobieństwa

Zarówno archeologia, jak i antropologia są drastycznie zmieniającymi się dyscyplinami.

Archeologia z etnografią zazębiają się w kwestii interpretacji kultury materialnej.

Wspólnym celem zarówno archeologii jak i etnografii jest odkrycie historii i ewolucji kultur.

Wykonywane jest to jednak z wykorzystaniem różnych instrumentów i metodologii. Archeologia często korzystała z pomysłów antropologicznych, jednak antropologia nie wykorzystywała zwykle w żaden sposób archeologii.²³

Wspólnym polem zainteresowań antropologów i archeologów jest domniemanie tzw. “mentalności pierwotnej”.²⁴

²¹ M. Buchowski, H. Mamzer, A. Rozwadowski, A. Rosern-Zieliński, 2012, *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

²² C. Renfrew, P. Bahn, 2005, *Archeologia. Teorie, metody, praktyka*, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa

²³ Yannis Hamilakis, 2011, *Archaeological Ethnography: A Multitemporal Meeting Ground for Archaeology and Anthropology*, *Annual Review of Anthropology*, 2011, Vol. 40, pp. 399-414

²⁴ M. Buchowski, H. Mamzer, A. Rozwadowski, A. Rosern-Zieliński, 2012, *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

Różnice

Główną różnicą pomiędzy archeologią, a etnografią jest koncentracja badań. Archeolodzy skupiają się na badaniu prehistorycznej i starożytnej historii człowieka, natomiast etnografia bada grupy żyjących ludzi. W obu tych przypadkach badane jest abstrakcyjne pojęcie „kultura”. W archeologii rekonstrukcja kultur archeologicznych badana jest poprzez pozostałości materialne. Czasem trudne do zinterpretowania nie wystarczają by osiągnąć pełen obraz archeologiczny. Aby go uzupełnić wykorzystywana jest czasem etnografia. Współczesna etnografia opiera się w większości na badaniach terenowych, co jest kolejnym podobieństwem do archeologii.

Dystans

Zatem czy analogie etnograficzne można stosować tylko i wyłącznie w przypadkach kontynuacji pomiędzy prehistorią a współczesnością?

Weźmy na przykład artefakty kamienne w zapisie archeologicznym, jest ograniczona liczba sposobów na jakie można dowieść jak je wytwarzano. Za pomocą analizy naukowej, archeologii, archeologii eksperymentalnej, czy też etnografii. Etnografia może być pomocna np. przy określeniu dokładnej funkcji danego narzędzia krzemienego.

Zakończenie

Przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych powinni komplementarnie wyjaśniać zjawiska.

Zarówno